

DOI 10.36074/grail-of-science.14.04.2023.083

АКУШЕРСТВО: В ІСТОРІЇ, МІФОЛОГІЇ ТА МИСТЕЦТВІ

Фартушок Тетяна Володимирівна

канд. мед. наук, доцент кафедри акушерства та гінекології

*Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, Україна*Полюга Тетяна Василівна

здобувач вищої освіти медичного факультету

Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, Україна

Анотація. Історичні дослідження дозволяють припустити, що вже в період кам'яного століття існувала допомога в пологах, яку надавали старші, досвідчені жінки, чаклуни та шамани. Перші відомості про допомогу в пологах і жіночих захворюваннях містяться в медичних текстах стародавнього Сходу. Перші згадки про лікування жіночих хвороб та акушерської патології зустрічаються в давньоєгипетських папірусах. Уже за часів Стародавнього царства в Єгипті (4 тис. років до н.е.) існували медичні школи при релігійних храмах. Єгиптянки того часу народжували на колінах, стоячи на підставці з чотирьох цеглин. Кераміка в музеях зберігає досить цікаві моменти культури і побутового життя Стародавньої Греції. У статті представлені рельєфи та розписи, які представляють народження, а також богів, які були покровителями цього важливого періоду життя жінки. Представлено акушерство, яке відображено у мистецтві.

Ключові слова: акушерство, історія, міфологія, мистецтво, жінки-годувальниці

Історичні дослідження дозволяють припустити, що вже в період кам'яного століття (неоліту) існувала допомога в пологах, яку надавали старші, досвідчені жінки, чаклуни та шамани. Акушерська підтримка разом з раціональними прийомами, які, безумовно, мали місце в цей період часу, поєднувалися з використанням амулетів, заклинань, спеціальних засобів народної медицини, зокрема лікарських трав. Перші відомості про допомогу в пологах і жіночих захворюваннях містяться в медичних текстах стародавнього Сходу: китайських ієрогліфічних рукописах, єгипетських папірусах ("гінекологічний папірус" з Кахуна, XIX в. до н.е. і папірус Г. Еберса, XVI в. до н.е.), Вавилонських та асирійських клинописних табличках (II – I тисячоліття до н.е.), індійських аюрведичних текстах.

Акушерство – найбільш стародавня галузь медицини. Історія акушерства складає одну із сторінок цивілізації людини.

Мистецтво пологової допомоги, або акушерство, сягає корінням у глибоку давнину. За тисячоліття свого розвитку воно пройшло емпіричний та науковий етапи, а також знайшло відображення в міфології та мистецтві різних культур.

Перші згадки про лікування жіночих хвороб та акушерської патології зустрічаються в давньоєгипетських папірусах. Уже за часів Стародавнього царства в Єгипті (4 тис. років до н.е.) існували медичні школи при релігійних храмах, де з

рабів та вільновідпущених юнаків готували лікарів. Також досить ґрунтовні на той час медичні знання мали жерці. Близько 3 тис. років до н.е. було складено зведення знань з лікувального харчування та лікування жіночих хвороб [1]. На той уже існувала якась система медичної допомоги, були лікарні при храмах, у великих містах були спеціальні будинки для допомоги при вагітності та пологах.

Стародавні єгиптяни знали про тривалість вагітності. Навички акушерства в Стародавньому Єгипті викладалися в Саїсі в спеціалізованому медичному закладі. У багатьох храмах існували кімнати для народження “маммісі”, стіни яких вкривали численні рельєфи, що зображують народження фараона або бога.

На даному малюнку представлений один з розписів, який зображає народження фараона, якого вважали наслідником бога. На даному рельєфі зображено богиню, яка годує груддю маленьку дитину (рис.1).

Рис.1. Розпис, який відображає народження фараона, якого вважали наслідником бога.

Єгиптянки того часу народжували на колінах, стоячи на підставці з чотирьох цеглин. Такий спосіб існував з часів первісної людини. Але в давньому Єгипті можна було розраховувати на акушерську допомогу на відміну від первісних часів, коли жінка народжувала скоріше за все самостійно, тому що з тих часів жодних письмових джерел існувати не могло, тому інформація до нас не дійшла і ми можемо будувати лише теорії.

На представленому рельєфі ми бачимо жінку на колінах, що народжує дитину. Таких зображень є кілька, відповідно науковці можуть робити певні висновки (рис.2). Таке положення було розповсюджене на території стародавнього Єгипту.

Рис.2. Рельєф, на якому представлено жінку, що народжує

У стародавніх єгиптян факт вагітності визначали за допомогою напою, приготованого з молока жінки, яка народила хлопчика, та особливої трави (буду-дука). Якщо напій викликав блювання, вагітність вважали встановленою, інакше вона заперечувалася.

Своєрідним методом визначалася і стать майбутньої дитини. Для цього брали зерна ячменю і пшениці, змочували їх сечею вагітної жінки та стежили за проростанням. Якщо першою проростала пшениця, то пророкували, що буде дівчинка, якщо ячмінь – хлопчик.

Покровителькою породіль була богиня Таурт, яку зображали як самку гіпопотама з грудьми та животом вагітної жінки та перукою на голові або з лев'ячими лапами та з хвостом крокодила. На голові могла носити роги чи сонячний диск. Часто її паща зображалася відкритою, з оголеними зубами, що вказує на здатність богині бути як лагідною, так і небезпечною. Таурт тримала в руках символ захисту та життя анкх. На пізніх зображеннях поставала в цілком людському вигляді (рис.3).

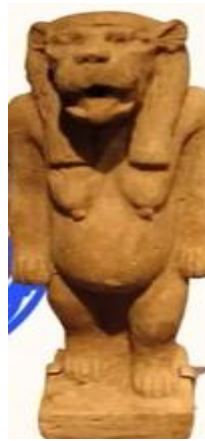

Рис.3. Покровителька породіль богиня Таурт, яку зображали як самку гіпопотама

Такі невеликі статуєтки богині Таурт завжди містилися поруч з новонародженим, чи то спадкоємцем великого фараона, чи простим єгиптянином.

Цікавим є факт про те, як у стародавньому Єгипті пророкували життєздатність новонародженого. Якщо він закричав "ні" – житиме, якщо "ба" – не виживе і помре.

Давня Греція подарувала богам антропоморфний вигляд і являла їх у вигляді дуже гарних людей, надавала їм певних атрибутів, певних функцій, які вони повинні були виконувати [2]. Так у Стародавній Греції та Стародавньому Римі (V-I ст. до н.е.) акушерство значно розвинулося завдяки діяльності засновників стародавньої медицини – Гіппократа, Аристотеля, Галена, Цельса, які запропонували і описали ряд методів акушерської допомоги. Зокрема, кесарів розтин, діставання плода за тазовий кінець, повороти плода, зупинення кровотеч з матки, надання допомоги з реанімації новонароджених, які народилися в стані асфіксії.

Кераміка в музеях зберігає досить цікаві моменти культури і побутового життя Стародавньої Греції.

У Греції та Римі вже навіть у ті далекі та давні часи існували уявлення про вплив шкідливих факторів на плід, про користь гігієни, про спадкову патологію, проводилися проби знеболення пологів та стимулювання пологової діяльності, існували акушерські посібники [3]. Грекам також були відомі тексти стародавніх єгиптян, можна сказати, що вони їх унаслідували.

Кесарів розтин відображений у міфології [4]. За легендою, сам бог медицини Асклепій (Ескулап) народився за допомогою кесаревого розтину. Мати його завагітніла від Апполона і під час вагітності вона Апполону зрадила, таку жінку хочуть вбити, а дитину хочуть врятувати. І Апполон нібито власноруч дістав дитину з черева матері і це був перший кесарів розтин. Якщо про появу Асклепія – це міф, то навіть великий Гай Юлій Цезар появився на світ за допомогою кесаревого розтину, що і відбилась у назві операції “кесарів розтин”. Але це лише легенда. Наданням допомоги під час пологів у Стародавній Греції займалися виключно жінки, яких греки називали “перерізувачами пуповини” (omphalotomoi). Якщо пологи були важкі, і акушерка (повитуха) бачила, що самотійно допомогу надати не може, вона зверталася до лікаря-чоловіка.

Діяльність грецьких акушерок була досить різноманітною: вони не тільки надавали допомогу при пологах і післяпологовому періоді, але й займалися перериванням вагітності. У Стародавній Греції переривання вагітності на ранніх термінах не переслідувалося. Цю операцію допускав знаменитий давньогрецький філософ і дослідник природи Аристотель вважаючи, що в ранній період розвитку вагітності плід ще не має свідомості. Однак, якими саме засобами робився аборт – невідомо. Вагітність давньогрецькі акушерки визначали за низкою об'єктивних ознак: відсутність місячних, апетиту, слинотеча, нудота, блювання, поява жовтих плям на обличчі. Але поряд з цим вони вдавалися і до досить безглузвих засобів: перед очима жінки розтирали червоний камінь, якщо пил потрапляв у вічі, жінка вважалася вагітною, інакше вагітність заперечувалася. Стать плоду намагалися визначити по нахилу сосків вагітної: нахил униз вказував на вагітність дівчинкою, підйом догори – хлопчиком.

У римлян існували давні культи з поклонінням богам, запозиченим у давніх греків. Так, грецький бог-лікар Асклепій переноситься до Риму під ім'ям Ескулапа – бога медицини: з'являється богиня лихоманки, богиня менструації Флюонія, богиня матки Утеріна та богині дітонародження Діана, Кібела, Юнона та Мена.

На рис.4 представлено рельєф із зображенням пологів. Стародавній римський рельєф із зображенням акушерки, який фіксує її діяльність.

Рис.4. Стародавній римський рельєф із зображенням акушерки, яка приймає пологи

Цікавим є те, що спеціалізація “божественної” акушерської допомоги досягла особливого розвитку. Так, кожне положення плоду в матці мало свою богиню: народженням плоду вперед головою відала Проза, а пологами при ніжному та сідничному передлежанні (коли першими народжуються ніжки або сідниці), а також при поперечних положеннях – Постверта. Діти, які народилися вперед ніжками, отримували ім'я Агріппи. У всіх випадках пологів акушерка мала здійснювати різні приношення відповідній богині.

На рис.5 представлено ще один римський рельєф, на якому представлено, що дитина народилася, мати відпочиває, в акушерки маленьке дитинча і ззаду є предмети побуту.

Рис.5. Римський рельєф, на якому представлено, що дитина народилася, мати відпочиває, акушерка тримає дитину.

У доколумбовій Америці в майя, ацтеків та інків допомога при пологах була предметом окремого особливого культу. Приймали пологи жінки, які вже народжували. Вони користувалися загальною повагою і запрошувалися в сім'ї відразу після укладення шлюбу, щоб дати необхідні поради щодо гігієни та правил поведінки під час майбутньої вагітності. Існували також жінки, які спеціалізувалися на абортах.

Тласольтеотль – представниця ацтекського пантеону, богиня землі і плодючості, очищення паровою лазнею, акушера, плотського кохання і сексуальності, хтивості, перелюбників. Ім'я богині дослівно перекладається як “Пожирачка бруду” або “Пожирачка нечистот”. Виступає в міфах в двох образах: бруду та гріха, й очищення від нього, лікування венеричних хвороб. З одного боку була богинею плотського кохання, з другого – карала хворобою людей, якщо вони віддавалися забороненому кохання. Вона пожирає всі гріхи з душі того, хто помирає.

Ацтеки народжували в положенні навпочіпки. Такий висновок можна зробити через відповідне зображення богині дітонородження Тласолтлеотль. Вона зображується саме в такій позі під час народження дитини. У доколумбовій Америці породіллі, як правило допомагали дві жінки: одна підтримувала її ззаду, а інша приймала новонароджену дитину.

На рис.6. представлено Тласольтеотль.

Рис.6. Богиня землі і родючості Тласольтеотль

На рис.7. представлено відтворення фрагменту 13 сторінки Кодексу Борбоніка показує 13-у тресену (або 13-денний період) священного календаря ацтеків. Ця 13-а тресена перебувала під заступництвом богині Тласольтеотль, яка зображується в злуценій шкірі, народжуючи Сінтеотль.

Рис.7. Тласольтеотль зображується в злуценій шкірі, народжуючи Сінтеотль

Середньовіччя – це період від 5 століття нашої ери до орієнтовно 15 століття нашої ери, тому що в різних регіонах на різних територіях тієї самої Європи середньовіччя закінчується в різні періоди. Наприклад, середньовіччя в Італії закінчується набагато раніше, тому що італійці почали шукати свій рідний італійський стиль, який переходить в епоху відродження. У них середньовіччя закінчується раніше і переходить у інший стиль, який називається епохою відродження. У середньовічних трактатах користувалися популярністю народження Гай Юлія Цезаря, хоча це легенда. У середньовіччі вірили, що саме так як Юлій Цезар народився так це і зображали. Ось так у середньовічних трактатах виглядає народження Юлія Цезаря за допомогою кесаревого розтину (рис.8).

Рис.8. Народження Юлія Цезаря за допомогою кесаревого розтину.

На другому зображенні роділлю прикрили, щоб не було зайвої еротики у довгій сукні, які були модні у середньовіччі (рис.9).

Рис. 9. Народження Юлія Цезаря за допомогою кесаревого розтину Епоха Тюдорів

Тюдори правили в Англії декілька століть. В епоху Тюдорів усім було відомо те, що знають і нинішні прихильники природних пологів: у цьому процесі допомагає сила тяжіння. У XVI столітті королеви народжували на тронах з вирізаним сидінням. Ці так звані “крісла стогонів” були обтягнуті парчею і доповнювалися мідним тазом, в який падав послід. У розпорядженні повитух, які допомагали породіллям різних станів, були крісла по-простіше. Деякі з них були обладнані різноманітними вдосконаленнями: шкіряними сидіннями, спинками з відкидним механізмом або підколітниками з ручками, на які породілля спиралася при потугах.

Жінці на останньому терміні вагітності належало в буквальному сенсі відійти від світу.

У XVI столітті вагітних жінок приблизно за місяць до вирішального дня замикали в багато обставлених і затемнених покоях, щоб знизити ризик випадкового падіння або переляку, які могли викликати передчасні пологи. Темрява і щільно замкнені вікна і двері повинні були перешкоджати доступу “нездорового повітря”, що згідно з медичними уявленнями того часу, було головним джерелом захворювань. Дуже часто свої будинки можна було будувати коло болота і вважалося, що там люди дуже хворіють. Комарі ці хвороби передавали. Згодом мода на болота пройшла.

Рис. 10. Девід де Гренджс, “Сім'я Солтонстоллів”, близько 1636 року.

Але і після того, як жінка народжувала, їй не дозволяли виходити з ув'язнення. Два тижні її відпоювали кедлом – гарячим пряним напоєм на основі вівсянки та алкоголю. Після чого нарешті мили, міняли на ліжку брудний солом'яний матрац і дозволяли сісти, а ще за два тижні – встати. З цього приводу влаштовували в будинку торжество, на яке допускалися лише домочадці жіночої статі та служниці.

Цей звичай перекочував у Нову Англію: зберігся щоденник жительки Салема XVIII століття Мері Холіоук, яка пише про те, як перед народженням дитини сиділа під замком у себе в кімнаті, після пологів два тижні дотримувалася постільного режиму, а потім влаштувала прийом для п'яти подруг.

Звичайно, у тому, що жінок після пологів силою утримували в чотирьох стінах, нічого хорошого не було, але цей період і справді таїв для них багато небезпек: смертність від втрати крові або пологової гарячки (тобто сепсису, причиною якого найчастіше служили просто немиті руки) залишалася дуже високою.

Ритуал дітонародження закінчувався церемонією повернення в лоно церкви: вперше після двох місяців самотництва жінка покидала будинок і йшла до храму (після чого могла повернутися до сім'ї та в ліжко до чоловіка).

У кімнаті породіллі були присутні і інші жінки, які розпускали плітки і з задоволенням ділилися своїм досвідом, так що народження дитини проходило в куди теплішій і безпосередній атмосфері, ніж у наші дні, коли пологи – це особиста справа кожної жінки (рис.11).

Рис. 11. Кімната породіллі в епоху Тюдорів

На представленому рисунку є сцена народження дитини, це картина початку XIX сторіччя невідомого художника, невідомо чи він був французького походження орієнтовно 1800 року. На пологах присутній чоловік, також є старша акушерка і допоміжна пані, яка може бути одночасно допоміжною акушеркою, так і втіленням богині Гігієни, яка ображалась в схожій позі і схожій ситуації з водою. Тобто це така гра персонажів, ніби і реальна жінка, і ніби і втілення богині Гігієни. (рис12).

Рис.12. Сцена народження дитини невідомого художника орієнтовно 1800 року

У післяпологовому періоді заможні жінки зверталися до послуг жінок-годувальниць. З кінця XVIII на початку XIX століття стало модно годувати дитину самостійно і навіть у мистецтві це знайшло відображення, коли жінки із завищеною талією, маленькими рукавами-ліхтариками. Так у мистецтві може відобразитися важлива сфера у житті людини.

Список використаних джерел:

- [1] Markin L., Fartushok T., Mrochko Yu., Pidhirnyj Y. (2022) Management of pregnant women with COVID-19 –own experience. *Georgian medical news*, (323), 38-47. PMID: 35271469.
- [2] Семенина. Г.Б., Фартушок Т.В., Старикович А.В. (2021) Вміст лептину у сироватці крові вагітних жінок. *Міжнародний науковий журнал "Грааль науки"*, (1):449-453. Вилучено з <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.02.2021.095>.
- [3] Фартушок Т.В., Беседін В.М. (2005) Дослідження рівня гормонів фетоплацентарного комплексу у жінок із ризиком внутрішньоутробного інфікування. *Вісник наукових досліджень*, (2):42-44.
- [4] Пирогова В.І., Фартушок Т.В., Нос Н.П (2001) Пероксидне окиснення ліпідів та антиоксидантна система захисту при невиношуванні вагітності. *Вісник наукових досліджень* (1): 68-70.